

ЄГОР РЕДІН ЯК ОХОРОНЕЦЬ ПАМ'ЯТОК АРХЕЛОГІЇ (лист до Харківського генерал-губернатора)

У 1900 р. в рамках підготовки до проведення XII Археологічного з'їзду Харківським попереднім комітетом було надруковано 5 тис. примірників програм для одержання відомостей про місцеві пам'ятки старовини та отримання експонатів для виставки, яка мала на меті найповніше представити історію та культуру краю¹; ці програми були поширені серед народних вчителів, священиків, краєзнавців, земств².

Цього ж року, отримавши анкету, вчитель земського училища Василь Бабенко почав розпитувати місцевих мешканців про давні пам'ятки та обстежувати довклишні яри. Неподалік від села Верхній Салтів Вовчанського повіту Харківської губернії на правому березі Сіверського Дінця у схилі яру він виявив катакомбне поховання. Проведені дослідником попередні розкопки ще десяти поховань дозволили встановити, що в цьому місці знаходиться великий могильник³. Про свою знахідку В. Бабенко проінформував, відповідно до програми, Харківський попередній комітет. Відкриття краєзнавця викликало неабияке зацікавлення харківських вчених, тож до Верхнього Салтова були відряджені М. Воронець та П. Єфименко, які ознайомились з нововідкритою пам'яткою. 1901 р. були продовжені археологічні дослідження могильника, у яких, окрім В. Бабенка, брали участь М. Воронець, П. Єфименко, О. Покровський, О. Федоровський. Розкопки довели велику наукову цінність виявленої археологічної пам'ятки, яка стала епонімною, давши назву салтівській (салтово-маяцькій) археологічній культурі. Зважаючи на її значну площу,

¹ Див., напр.: Лист Б. Багалія та Є. Редіна до Я. Новицького від 21 квітня 1902 р. // ІР НБУВ, ф. 202, од. зб. 130, арк. 1. Лист публікується у вміщеній у цій збірці статті: Корнієнко В. Відображення суспільно-наукової та викладацької діяльності Єгора Кузьмича Редіна в епістолярній спадщині, с. 63–64.

² Юренко С.П. Археологічні з'їзди в Україні. К., 2004, с. 22.

³ Докладніше історію відкриття та дослідження могильника див.: Кадеєв В.И. Украинский археолог, краевед и этнограф В.А. Бабенко (к 120-летию со дня рождения) // Древности 1996. Харьков, 1997, с. 144–146; Чернігова Н.В. Бабенко В.О. та дослідження археологічного комплексу в с. Верхній Салтів // Археологія, 2004, № 4, с. 116–120; Колода В.В. Салтовская культура на Харьковщине: очередной юбилей (итоги и перспективы исследований) // Салтово-маяцкая археологічна культура: 110 років від початку вивчення на Харківщині. Збірник наукових праць, присвячених проблемам та перспективам салтово-знавства за матеріалами Міжнародної наукової конференції “П'ятнадцять Слобожанські читання” / Упор. Г.Є. Свистун. Харків, 2011, с. 21–24.

розкопки мали продовжитись не один польовий сезон і не могли бути завершені до початку XII Археологічного з'їзду, що мав відбутись 1902 р. Тож актуальною проблемою для вчених постало питання охорони археологічної пам'ятки, адже одночасно з науковою громадськістю, верхньо-салтівський могильник почав притягувати до себе “поціновувачів старовини” з місцевих мешканців, які самочинно розпочали розкопки могил для пошуку предметів старовини.

Саме з цієї причини голова Попереднього комітету Дмитро Багалій, котрий 1901 р. особисто відвідав місце розкопок, звернувся до Харківського генерал-губернатора Германа Тобізіна з проханням допомогти забезпечити охорону археологічної пам'ятки: “Совершив на этих днях экскурсию в с. Верхний Салтов (Волчанского уезда) и открыв там любопытные и важные поля погребения, я имел возможность убедиться в том, что местные крестьяне часто производили там хищнические раскопки этих пещерных старинных погребений; не сомневаюсь и даже вполне уверен в том, что после наших раскопок они будут продолжать свои поиски и таким образом уничтожат драгоценные для науки предметы древности. В виду этого покорнейше прошу Ваше Превосходительство принять самые энергичные меры против таких попыток, дабы этими памятниками могли воспользоваться археологические учреждения и дабы туда могла быть организована новая экскурсия во время самого съезда в Харькове. В охране памятников можно было бы привлечь учителя земской школы Василия Алексеевича Бабенку”⁴.

Бачення харківським вченим подальшої долі могильника та ставлення до нього селян стали пророчими. Якщо генерал-губернатор на прохання Д. Багалія і прийняв якісь заходи проти грабіжників, вони виявились не ефективними: речі з могильника продовжували розтягуватись шаленими темпами, про що В. Бабенко повідомляв Попередній комітет. Крім того, у січні 1902 р. новим очільником Харківської губернії став Іван Оболенський, тож керівництво Комітету прийнято рішення про повторне звернення до генерал-губернатора щодо видання відповідних розпоряджень місцевим органам влади для забезпечення могильника від подальшого грабунку, а також для сприяння В. Бабенку у викупі пограбованих селянами речей з могильника за гроші Комітету для їх збереження та передачі до Музею вишуканих мистецтв при Харківському

⁴ Лист Д. Багалія до Г. Тобізіна від 9 червня 1901 р. (ГАХО, ф. 3, оп. 283, од. зб. 68, арк. 64–64зв.) // *Парамонов А.Ф.* Подготовка к проведению XII Археологического съезда. По материалам Государственного архива Харьковской области; [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.otkudarodom.com.ua>.

університеті. Власне, так виглядають історичні передумови появи епістоли Є. Рєдіна, адресованої харківському генерал-губернаторові. Порушені в листі проблеми та можливі напрямки їх вирішення наразі є актуальними і для сучасної археології, яка постійно зіштовхується з грабіжницькими розкопками (загалом, загальний контекст справляє враження, ніби цей лист написаний не на початку ХХ ст., більше ста років тому, а на початку ХХІ ст.).

На жаль, у нас немає наразі даних щодо видання останнім відповідних розпоряджень, проте достеменно знаємо, що частина речей, знайдених у верхньосалтівському могильнику, експонувалась на виставці ХІІ Археологічного з'їзду; в подальшому ці предмети поповнили фонди харківських (і не тільки харківських) музеїв.

Чернетка цього листа зберігається у фонді Історико-філологічного товариства (ф. 2017) Центрального державного історичного архіву в м. Києві. Друкується мовою оригіналу сучасним правописом.

1. *Є. Рєдін – І. Оболенському, Харків – Харків, 6 червня 1902 р.*⁵

Іюня 6 дня 1902 г.

Харьков.

Его Сиятельству господину Харьковскому губернатору⁶.

В селении Верхнем Салтове Волчанского уезда⁷ Предварительным комитетом⁸ был открыт⁹ древний могильник, и летом прошлого года членами его производились в нем исследования, раскопки¹⁰. Могильник этот далеко еще не окончен в своем исследовании, включает в себя массу важного, нового материала для русской археологии, и потому до окончания раскопок в нем – заслуживает особенного внимания – в отношении

⁵ Лист написаний на бланку Попереднього комітету з підготовки ХІІ Археологічного з'їзду. У лівому верхньому куті заповнений штамп: "Предварительный комитет по устройству ХІІ Археологического съезда в г. Харькове. Іюня 6 дня 1902 г. № -, г. Харьков".

⁶ На той час посаду Харківського генерал-губернатора з 14 січня 1902 р. по 31 березня 1903 р. обіймав Оболенський, Іван Михайлович (1853–1910).

⁷ Нині – с. Верхній Салтів Вовчанського району Харківської області України. На сьогодні пам'ятки Верхньосалтівського археологічного комплексу (городище, могильник) включені до складу Історико-археологічного музею-заповідника "Верхній Салтів".

⁸ Для підготовки ХІІ Археологічного з'їзду, що мав проходити у Харкові в 1902 р. при Московському археологічному товаристві в січні 1900 р. був створений Московський попередній комітет, у березні 1900 р. розпочав роботу Харківський попередній комітет.

⁹ Могильник був виявлений у 1900 р. місцевим вчителем-красзнавцем О. Бабенком, тоді ж були досліджені перші десять поховань.

¹⁰ У 1901 р., у розкопках брали участь М. Воронець, П. Єфименко, О. Покровський, О. Федоровський.

сохранности от случайных копателей – любителей и грабителей. Между тем по дошедшим до Комитета известиям, сообщенным ему его членом, учителем Верхнесалтовского училища В. Бабенко¹¹, командированным для осмотра и окончания начатых на могильнике работ¹² – местными крестьянами и другими лицами – в этом могильнике производятся хищнические раскопки, при чем находимые вещи частью уничтожаются, частью продаются местным ремесленникам¹³ и другим лицам.

Предварительный комитет имеет честь покорнейше просить Ваше¹⁴ Сиятельство – оказать ему помощь и содействие в охране указанного важного для отечественной археологии могильника, отдав соответствующие приказания, как местным сельским властям, так и г[осподину] Земскому начальнику 5го участка Волчанского уезда и г[осподину] Уездному исправнику.

Комитет вместе с тем покорнейше просит об оказании содействия со стороны сельских властей – члену его, Бабенку, для¹⁵ покупки¹⁶ на средства комитета¹⁷ расхищенных¹⁸ из могильника вещей¹⁹, которые будут им представлены Музею древностей Императорского Харьковского университета²⁰ и для выставки при XII Археологическом съезде²¹.

Комитет покорнейше просит уведомить его о решении Вашего Сиятельства по поводу вышеизложенного ходатайства²².

Председатель [проф. Д. Багалеј].
Секретарь проф. Е. Редин.

ЦДІАУК, ф. 2017, оп. 1, спр. 1053, арк. 1–2, автограф, чернетка.

¹¹ Бабенко, Василь Олексійович (1877–1955) – краєзнавець, археолог, етнограф, музейник. Протягом 1900–1913 рр. проводив розкопки Верхньосалтівського могильника; в подальшому майже до кінця життя брав участь у його розкопках. У 1912 р. обраний почесним членом Московського археологічного інституту. Цього ж року заснував Вовчанський музей старовини, який він очолював до 1930 р.; пізніше працював завідувачем архівом у Вовчанську; з 1943 по 1947 р. – науковий співробітник Харківського історичного музею.

¹² Далі знаходиться закреслене речення “могильника и произведения в нем раскопок”.

¹³ Слово надписане над рядком, під ним у рядку закреслене «“золотарям”».

¹⁴ Далі знаходиться закреслене “Пре”.

¹⁵ Далі знаходиться закреслене “пра”.

¹⁶ Далі знаходиться закреслене “для”.

¹⁷ Далі знаходиться закреслене “в собранных – награбленных и проданных вещей”.

¹⁸ Слово написане над рядком.

¹⁹ Слово дописане над рядком.

²⁰ Музей був створений при Харківському університеті у 1837 р. За роки радянської влади його фонди розійшлися по різних музейних установах м. Харкова.

²¹ Мається на увазі виставка, що діяла під час XII Археологічного з’їзду (Харків, 15–27 серпня 1902 р.).

²² Слова “по поводу вышеизложенного ходатайства” написані над рядком; під ними знаходиться закреслене: “во исполнение его просьбы о Верхнесалтовском древнем могильнике”.